

Difongos creixents *versus* hiats: situació del català dins la Romània*

per Teresa Cabré Monné i Pilar Prieto

1. Introducció

De tots és conegut —i així es prescriu en els llibres de text de l'ensenyament obligatori del català— que en català les seqüències de dues vocals en què la primera és una *i* o una *u* àtones són hiats *i*, per tant, se separen a final de ratlla¹ com a síl·labes diferents, per exemple, *pi-a-no*, *ca-ni-ons*, *dà-li-es*, *bi-o-lo-gi-a*, *e-nu-ci-at*, etc. Aquesta regla és general, llevat que la *u* vagi precedida de *q* o *g*, per exemple, *qua-tre*, *què-ti-dó*, *ai-gua*, *ai-güe-ra*, amb dièresi o sense segons la vocal que segueix, o quan aquestes vocals no van precedides de cap consonant i per tant es troben en la posició d'obertura sil·làbica, per exemple, *io-dé*, *tu-ca*, *jo-ia*, *ve-ien*. El fet, però, és que aquesta norma contrasta amb la realitat de la llengua parlada. Tots els estudis que s'han fet sobre aquest fenomen en el català actual coincideixen a remarcar una tendència diftongadora força remarcable. S'ha observat ja des de fa temps la tendència d'aquestes seqüències a formar diftong: sobretot en uns contextos específics en mots com *història*, *naïfó*, *dijagonal*, *conciliador*, *obediènt*, etc. (Badia 2000, Bonet i Lloret 1998, Cabré i Prieto 2004, Fabra 1891 i 1912, Jiménez 1999, Oliva 1977, Recasens 1991 i 1993).

L'objectiu d'aquest article és mostrar quines són les raons històriques, estructurals i prosòdiques generals de les llengües —especialment de les romàniques—, i específiques del català, que han portat a la pronúncia general com a diftong de moltes d'aquestes seqüències. Així, paraules com *història*, *urfiactió*, *pacífencja*, *comèllja*, etc. són generalment pronunciades amb semivocal, i no només no poden ser considerades impròpies o defectuoses dins una dicció catalana estàndard, sinó que són pràcticament les úniques possibles en una elocució natural no afectada. La nostra tasca serà, doncs, descobrir quins són els factors

* Volem donar les gràcies als nostres companys E. Boquet, I. Chitoran, M. Kenuovirtz, S. Prota, J. Masarro, J. L. Huabde, M. R. Lloret, M. Vigiñio i M. Wheeler pels suggeriments i comentaris que ens han fet en diferents moments al llarg d'aquest estudi. I també a Ràfol Sureda, per ajudar-nos amb les dades de l'occità. També volem agrair l'ajut que hem rebut de les institucions a través dels següents projectes: 2005 SGR 00753 Generalitat de Catalunya i HUM2006-01738/FILO/HUM2006-13293/FILO Ministerio de Educación y Ciencia-FEDER.

1. Els finals de ratlla tenen altres restriccions, per exemple, no es pot escriure una sola lletra al final o al començament de línia.

que han afavorit o inhibit les pronúncies diftongades i descrites i justificar quin mes són les posicions que han cedit i quines són les més reïctes a acceptar el canvi. En la secció 2 presentem evidència que la diftongació de les seqüències /V/, /w/ no és un procés recent de la llengua, sinó que va començar com a mínim fa més de quatre segles. En la secció 3 presentem una descripció de la distribució de diftongs i hiatos tenint en compte factors com la posició en la paraula, la tonicitat de la síl·laba, i la llargada del mot, seguint els resultats d'un estudi detallat sobre el fenomen (Cabré i Prieto 2004). El que mostren les dades és que, en el dialecte que anomenem innovador, la pronúncia amb diftong s'ha generalitzat a pràcticament totes les posicions excepte en les posicions inicials de mot (*gflano, difladema*). Finalment, en la secció 4 comparem el comportament del català amb el d'altres llengües romàniques, i descobrim que, malgrat que el català és una llengua que no té diftongació històrica com el castellà, el francès o l'italià, actualment mostra un procés de diftongació prou avançat, gairebé tant com en castellà.

2. Diftongs creixents lèxics: evidència empírica i normativa estàndard

En contrast amb altres llengües romàniques, el català ha mantingut històricament com a hiatos algunes seqüències vocàliques de sonicitat creixent (/V, uV/² en mots com *mflol, fulet, pliano, fúruva, difladema, histològic, canflitò, enflam, clarflano, monflato*). En canvi, les seqüències vocàliques de sonicitat decreixent es pronuncien sistemàticament amb diftong, encara que vagin seguides d'una altra vocal (*vaffl, raffler, pelufl, pelufler, nofl, noflar, calflar, calflarler*)³ en aquestes seqüències, les semivocals no poden deixar de ser-ho sota cap condició. És segurament per la presència d'aquest contrast entre el comportament dels dos tipus de seqüències que totes les gramàtiques prescriptives catalanes fan referència a les seqüències vocàliques de sonicitat creixent ([V], [uV]) com a hiatiques. Aquestes seqüències, doncs, es consideren hiatos i, per tant, se separen com a síl·labes diferents, per exemple, *dis-de-ma, re-gi-ons, his-tò-ri-a*, etc. Les gramàtiques prescriptives preveuen, però, dues excepcions en que la pronúnciació diftongada és sistemàtica:

a) Quan la vocal alta àtona constitueix l'obertura de la síl·laba perquè no hi ha cap altra consonant que la precedeixi: *flode, flangui, fligant, flua, balflata, galflato, pelufler, creflon*, etc. Aquest patró és sistemàtic, però també té alguna excepció quan es tracta de mots bisíl·labics com: *i-ó, hi-at, l-ec*.

2. El símbol V de les seqüències /V, uV/ s'interpreta en el lloc de qualsevol vocal amb més sonoritat que les dues vocals altes. Com sabem, la vocal baixa [a] és la més oberta, la que té més sonoritat, la més perceptible, mentre que les vocals altes [i] i [u] es troben al cantó oposat en l'escala de sonoritat, són les vocals més tancades, les menys perceptibles computativament i, per tant, les més aptes a convertir-se en semivocals en les condicions adequades.

3. D'altres bandes, com ve fer notar que, en català, en contrast amb el francès, l'italià o l'espanyol, les seqüències *ai* i *ui*, amb el mateix grau de sonicitat, s'interpreten com a seqüències de sonicitat decreixent, és a dir, amb el nucli sil·làbic a la primera vocal: *calflar, peluflar, flangflar, calflar*.

b) Després d'una consonant velar —que ortogràficament sigui *g* o *g* seguint l'evolució històrica del mot—, una vocal alta labial no accentuada esdevé sempre semivocal: *gluflant, agflua, agfluen, gluflom, egflastre, obliqflarflar, gluflant, luflar, Pasqflua*, etc; però també *cauflar, cauflament, cauflua*.

Les normes ortogràfiques d'accentuació segueixen ell per tanta aquestes excepcions, i així, la normativa fa esdrúixoles les paraules *viena* o *conspflua*, perquè s'escriuen amb *e*, i planes les paraules *Pasqua* o *obliqflua* perquè s'escriuen amb *g*. Però en la llengua parlada, tant *conspflua* [kunsplwə] com *obliqflua* [u'plikwə] tenen exactament les mateixes síl·labes perquè el context idèntic en condiciona la pronúncia amb diftong, encara que per raons històriques s'escriuin diferent.

Pel que fa a l'estàndard oral, es posa l'èmfasi en la normativa ortogràfica i es fa dependre la pronúncia de la lletra escrita i, per extensió, la gramàtica de la llengua —la que tenen interioritzada els parlants amb independència del nivell d'estudi que hagin assolit— de les regles ortogràfiques que s'hi descriuen. Aquest és el punt de vista de l'Institut d'Estudis Catalans, segons el qual «és admissible en l'àmbit general, només, però, en el règim informal, la pronúnciació unisíl·labica de *i* seguida d'una altra vocal en casos com *conflitò, ciència*, etc» (1990:112). Tot i que no és l'objectiu d'aquest treball parlar sobre la naturalitat o artificioïtat dels diferents registres, a ningú se li escapa que, per molt literari i elevat que sigui el registre utilitzat en un discurs, no hauria de contravenir els requeriments prosòdics que la llengua ha establert dins la seva gramàtica.

Malgrat la posició oficial, tots els estudis recents sobre la sil·labificació d'aquestes seqüències vocàliques en el català actual han remarcat que, en algunes condicions, solen pronunciar-se formant un diftong creixent, en casos com *hitorflua, nacflitò* (Badia 2000, Bonet i Lloret 1998, Cabré i Prieto 2004, Fabra 1891 i 1912, Jiménez 1999, Oliva 1977, Recasens 1991 i 1993). Recasens (1993: 113) també remarca que «aquest estat de variació s'inscriu en un procés de canvi tendent a afavorir la pronúncia amb diftong (més moderna) sobre la pronúncia amb hiat (més antiga)».

Però la pronúncia amb diftong de moltes d'aquestes seqüències, en uns contextos determinats, es remunta a uns quants segles enrere. Una prova primerenca que la realitat lingüística no seguia els canons llatins que s'havien transmès a través de la poesia culta del català medieval ens la dona el mateix Fabra. En l'*Ensayo de gramàtica de català modern* constata que *ela* i *y* la *u* *inacentuadas* no *forman generalmente diptongo con la vocal inmediata siguiente*, excepte en unes combinacions determinades: *«La i y la u con la a ó e portionaris: copia, especies, continus. La i con la o en la combinacion to precedente del sufijo latino -io: acción, flexions, comissionista, religión [...]»* (1891: 12-13). Més tard, a la gramàtica publicada per l'Avenç assenyala: «*Contiene aduertir que muchas de las combinaciones empezadas por i ó u, principalmente las átonas, son muy a menudo pronunciadas en una sola sílaba: así, se dice frecuentemente so-sie-tar, va-ta-bi-l-tar, as-si-du-l-tar (con diptongos crecientes). [...] La pronúnciació monosílaba de estas*

combinaciones es, en general, considerada como defectuosa y poco catalana; eso no obstante, los poetas suelen adoptarla con frecuencia a la diálaba, siendo exclusivamente tratadas como monosílabas las combinaciones postónicas ia, ie, ua y ue (Ej. llanta, llantes; ingénuo, ingenues) y, con escasas excepciones, la combinación io en los derivados verbales en —ció, —sío y —xió (Ej. elevació, compressió, flexió)» (1912: 16).

Ja tenim evidència del canvi de hiat a diftong en les poesies de Francesc Vicens Garcia, rector de Vallfogona (1582 - 1623). En els següents exemples de versos heptasíl·labs podem comprovar que la pronúncia diftongada es troba generalitzada al començament del segle XVII en uns casos específics i, per tant, això implica que aquesta pronúncia és factible en la llengua parlada de l'època. Aquests exemples il·lustren una pronúncia amb diftong en el català de fa quatre segles, que d'altra banda coincideix majoritàriament amb la pronúncia actual, la que hem constatat a través de les nostres enquestes (vegeu secció 3).

Exemples de casos de diftongació (de l'edició d'Albert Rossich 1985):

«Quan lo Cal tal gràcia em fera,
¿qué és lo que mon ser tinguera

mes que ara en lo essencial,

si no és que mon propi mal,

com ara, no el coneguera? [...]»

Los de prebendes més grans

solten la imaginació

a la major presumpció

que càpita en son honorós títol;

que, si ells són de capítol,

jo de parígrafs só» (p. 40).

«Est ab mos requiréms la he fregada [...]»

de competències me guard» (p. 42)

«ja de la luxúria el nu

fins a la Iglésia ha inundat» (p. 47).

«i religiosos acull [...]»

Naturalesa agravada» (p. 51).

Exemples de casos amb hiat:

«Oh, dolç, cordial amic! [...]»

dient que em ric del més ric» (p. 38).

«me pue tenir confiança [...]»

me perseguesca ab cruasas» (p. 39).

D'altra banda, Josep Pau Ballot (1747 - 1821), en la seva *Gramática y apología de la lengua catalana* (1815), constata una pronúncia diftongada en mots com *oració*, *corrupció*, *victoria* o *degracia*. De fet, Ballot exemplifica la pronúncia diftongada amb les *Quartetas del romans de la soledad* del rector de Vallfogona, la qual cosa fa que Josep M. Miquel i Vergés (1903-1964) a *La filologia catalana en el període de la decadència* els titlli tots dos de castellanistes i

negui taxativament la pronúncia diftongada de mots com *corrupció*, *aditriche* *todo el mundo en Cataluña cor-rupt-ci-ó lo mismo que Cemurto, que ei cen-tu-ri-ó y no cen-tu-rio. Con semejante contracción no sólo castellanizan nuestro idioma y de consiguiente adulevan la lengua, sino que la dan más aspereza... En la lengua castellana, por una razón opuesta, se procura la contracción, a saber, porque con ella se adquiere más tersura». La justificació de Miquel i Vergés parla per si sola no tan sols per la seva concepció de castellanisme sinó també per la seva concepció de dialecte: «Que Vallfogona tropiece en ambas cosas es disculpable, pues en Tortosa, como hablan más bien valenciano que catalán, han perdido, si no estoy equivocado, la vocales agudas, y en cuanto a la contracción sucederá probablemente lo mismo, que imitarán a los castellanos, pero que esto hagan poetas barceloneses es imperdonable» (p. 172). Miquel i Vergés troba imperdonable que els poetes catalans no segueixin la prosòdia clàssica en la versificació i adoptin una pronúncia que ell considera castellana. Però Fabra (1912) constata aquesta pronúncia com a habitual malgrat, que sigui «considerada como defectuosa y poco catalana», és a dir, separa el que és del que hom considera que hauria de ser.*

En canvi, Miquel i Vergés abandona clarament la tradició clàssica en els esdrinxols històrics del tipus *victoria* o *degracia* i afirma que «me guardare bien de pronunciar *justi-ci-a*, *empire-o*, porque aquí, como que precede en la sílaba anterior el acento forman verdadero diptongo las vocales» (p. 172). En aquest punt coincideix també Antoni de Bofarull (1821-1892) el qual, parlant de l'accentuació gràfica als *Estudios, sistema gramatical y cronomatía de la lengua catalana* (1864), fa referència a les paraules que «tienen acento en la penúltima, con intermedación de una consonante antes del ía», aleshores «... se acentuará la sílaba anterior al diptongo en las palabras que acaben en [...] ía, ua, úo, como ánsia, nécia, continua, continuo» (ps. 118-119).

Tenint presents els exemples anteriors podem dir que el procés de canvi de pronúncia de les seqüències vocàliques de soniciar creixent cap al diftong, que semblava tan modern, ja fa uns quants segles que es va iniciar i que en uns contextos determinats —amb variació dialectal— s'ha establert completament. En la secció següent explicarem els resultats de l'enquesta que vam dur a terme sobre la pronúncia d'aquestes seqüències vocàliques (Cabrè i Prieto 2004), els contextos que han afavorit la diftongació, i les raons per les quals hi ha contextos més afavoridors a la fusió vocàlica que d'altres.

3. Factors prosòdics i variació

Per tal de comprendre i visualitzar els factors estructurals i prosòdics que afavoreixen o inhibeixen la formació de diftongs creixents en català, mostrarem un quadre amb nou patrons diferents de tipus de mots segons la posició de la seqüència vocàlica, la posició de l'accent i la llargada del mot. Seguint les dades presentades a Cabrè i Prieto (2004) a partir de les enquestes realitzades (357 mots reals i 24 mots sense sentir) a 60 parlants de llengua materna catalana de diferents llocs dins del català oriental, s'observen unes tendències molt clares en

uns patrons determinats que, en uns casos, coincideixen amb els que Fabra va fer explícits als seus treballs gramaticals i, en uns altres, mostren l'evolució que s'està produint actualment en aquest procés de diftongació.

El quadre següent mostra 10 tipus de mots amb unes característiques prosòdiques diferents i un comportament variable i progressivament diftongat d'aquestes seqüències vocàliques. Els patrons 1 i 2 es caracteritzen per tenir la seqüència de sonicitat creixent en posició inicial de mot i l'accent sobre la vocal més oberta, ja sigui en un mot sense cap síl·laba posttònica (patró 1: *miol*) o en un mot amb síl·laba posttònica final (patró 2: *piamo*). En el patró 3 i el patró 6 la seqüència també es troba en posició inicial, però l'accent se situa en la síl·laba següent en el patró 3 (*viola*, *diadema*), i una síl·laba més a la dreta en el patró 6 (*dialogar*). Per altra banda, els patrons 4 i 5 tenen la seqüència vocàlica accentuada en segona posició, a la segona síl·laba, amb síl·laba posttònica al patró 4 (*monta-to*) i sense al patró 5 (*encant*). El patró 7 conté la seqüència estudiada aïrona en posició medial (*avioneta*); en canvi, el patró 8 la seqüència vocàlica és tònica, però allunyada de la posició inicial (*amfitriona*). Finalment, els patrons 9 i 10 són els que apareixen sistemàticament com a diftongats en les gramàtiques de Ballell (1815) i Fabra (1891, 1912). Sota el patró de 9 s'inclouen tots aquells mots històricament esdrúxols, en què la seqüència estudiada es troba en posició posttònica final (*victòria*). De fet, el patró de 10 no es pròpiament un patró diferent, sinó que concentra tots els casos de desinències específiques del tipus —ió (fem. —iosa, quan sigui el cas), que altrament corresponen a altres patrons.

Noteu que han quedat fora del quadre alguns patrons en què la seqüència que estudiem es troba en posició aïrona medial. Lluny de l'inici o del final del mot, o de l'accent, o bé en posició tònica en paraules més llargues, en aquests casos la pronúncia generalitzada és un diftong, per exemple *confidatari*, *verdaguera*. Cal fer notar que les possibles obertures complexes i les possibles codas que poden tenir els exemples no estan representades en els patrons sil·làbics del quadre i que les vocals altes de la seqüència investigada estan representades només per *r* (els casos amb *u*, d'un nombre molt inferior, segueixen el comportament general però amb un lleuger conservadorisme històric).

1. CVV	<i>miol, lluent</i>	2. CVVCV	<i>diana, fàctua</i>
3. GVCV (CV)	<i>diadema, violl</i>	4. GVCVCV	<i>montato, santes</i>
5. CVCV	<i>encant, avió</i>	6. GVCVCV (CV)	<i>violinet, diàlogar</i>
7. CVGVCV(CV)	<i>avioneta, amoneta</i>	8. CVVCVCV(CV)	<i>amfitriona, estonia</i>
9. (CV)CVCV	<i>victòria, llanta</i>	10. (CV)CV(C)io	<i>fiusó, ambició</i>

Fixeu-vos que el quadre mostra una separació amb una ratlla més gruixuda, la qual cosa indica que els contextos que apareixen sota aquesta ratlla són els

4. Tots els parlants tenien entre els vint i els seixanta anys, encara que un 60% aproximadament es trobava entre els vint i el vint-i-cinc anys. Els parlants provenien de tota la zona del català oriental, des de Figueres fins a Reus i des de Berga fins a Barceoneta, i comprenia localitats com Ripoll, Banyoles, Vic, Manresa, Igualada, Vilafraïca, entre altres.

contextos en els quals el diftong és la pronúncia generalitzada i consolidada en tot l'àmbit estudiat. Els resultats de l'enquesta van mostrar una mena de divisió idiolectal —perquè no es correspon a cap àrea geogràfica ni a cap franja d'edat clarament delimitada, sinó que sembla difuminar-se una combinació de les dues coses— pel que fa a la solució de les seqüències en hiat. Així, un 17% dels enquestats tenien tendència a fer hiat en els cinc primers patrons, es a dir, l'hiat superava el 50% dels exemples de cada patró. Parlarem de dialecte *conterrador* quan ens referirem a aquest grup minoritari. La majoria de parlants, en canvi, es mostraven clarament diftonguistes, de manera que fins i tot els patrons 3 i 4 —que inclouen els patrons que ara presentem a 10— apareixien majoritàriament amb diftongació (més del 50% dels exemples) i el patró 5 resultava lleugerament hiatista per molt poc marge. Parlarem de dialecte *innovador* quan ens referirem a aquest grup majoritari.

El primer patró (CV: *miol, lluent*) és el més clarament hiatista, ja que ho és en els dos dialectes i en percentatge de mots. Recusens (1993: 114) ja remarca que els mots bisil·làbics es han mantingut reticents al procés de diftongació en català oriental tant si les vocals que integren el hiat pertanyen al mateix morfema com si pertanyen a morfemes diferents. Així, exemples com: *filó, pilonc, blaiac, jalen, mifol, miflop, diàial, aljalal, flijar, mliar, mlialar, stalar, Pijic, Vitic, blilar*, etc. es pronuncien consistentment amb dues síl·labes en tots els dialectes. Malgrat tot podem trobar algunes excepcions, com *quiet, suer, ten o iol*. El procés de truncament hipocorístic ens ofereix una clara evidència del requeriment de binaritat que mostren aquestes paraules, en aquest cas de bisil·làbicitat, sobre els mots mínims o mots amb accent prosòdicament més curts. Així, noms com *Concepció, Sebastia, Gabriel, David, Martrid, Encarnació*, han truncat indefectiblement en els hipocorístics bisil·làbics *Ciò, Tri, Bi, el, Ni, el, Mi, à, Tri, Ci, ó*, amb independència de la pronúncia de la base corresponent (Cabré 1993, 1994). Aquest requeriment constitueix una de les diferències més perceptibles del català respecte al castellà. Contrastem, sinó, els exemples de *filó* versus *Dijon, Malan* versus *Jelolan, Lhalis* versus *Lleulis, lío* versus *ljon, Blitel* versus *fillet* en què la diferència de pronúncia és molt sistemàtica, si deixem de banda els casos del castellà en què intervé un límit morfològic i la vocal alta porta l'accent del radical, com en *h-ar, f-ar, dia-al* (Cabré i Prieto 2007).

Els patrons sil·làbics d'1 i de 2 (CVV, CVVCV) són idèntics quant a la posició inicial de la seqüència estudiada i la posició de l'accent respecte a l'inici del mot i a la vocal alta, però difereixen perquè els mots que segueixen el patró 1 són aguts mentre que els mots que segueixen el patró 2 són plans perquè tenen una síl·laba aïrona final (o dues si el mot és esdrúxol). El comportament més generalitzat d'aquest segon grup també és l'hiat (per exemple *dijiani, dijaria, pijlano, blitoleg, blitoleg, jalenca, vlijalar, vlijola, filiana, stalar, mleno, aljalana*, tot i que podem trobar algunes excepcions, unes més sistemàtiques que altres (per exemple *quflet, staler, aluel, vlijencia, stalerer, Vlijona, pijlano*, etc.). Aquesta pronúncia es troba tant si la seqüència pertany al mateix morfema com si hi ha un límit morfològic.

Com se sap, les posicions inicials són universalment més prominents que les finals o les medials, perquè són més perceptibles i acústicament més llargues

ciat creixent es converteixen en diftongs a l'interior de mot mentre que les seqüències de sonicitat decreixent són molt més reàctes a convertir-se en diftong decreixent. Vegem-ho en els exemples següents:

negoci	negoc[ʃ]iant	estudi	estudi[ʃ]iant
expedir	exped[ʃ]ient	col·loqui	col·loqu[ʃ]ial
ofici	ofic[ʃ]ial	medi	med[ʃ]iació
inici	inic[ʃ]ador	conci	concl[ʃ]ador
soci	soc[ʃ]ial	radi	rad[ʃ]ial
canvi	canv[ʃ]ador	murri	mur[w]altri

La formació de diftongs creixents és sistemàtica entre els parlants anomenats innovadors i generalitzada entre els anomenats conservadors. En canvi, la presència d'un límit morfològic enmig d'una seqüència de sonicitat decreixent generalment actua de bloquejador de la formació de diftong en totes dues varietats, llevat del cas dels sufixos preaccentuats (aquest és un comportament específic dels sufixos preaccentuats que no és compartit ni pels sufixos àtons ni pels tònicos): *Primeris* – *pirenaic*, *diarrea* – *diarrel·lic*, *provi* – *prosal·lic*, *àlgebra* – *algebrel·lic*, *troquen* – *trocal·lic*, *proteïna* – *protel·lic*, *oli* – *olell·lic*, *estotisme* – *estoll·lic*.

esbala·ir	esbala·idor	esmorre·ir	esmorre·idor
enva·ir	enva·idor	estere·ir	estere·idor
posse·ir	posse·idor	esva·ir	esva·idor

Quan, en presència de límit morfològic, la seqüència és de dues vocals altes, ens podem trobar amb dues solucions. Recordem que les seqüències *in* i *ni*, amb el mateix grau de sonicitat, s'interpreten com a seqüències de sonicitat decreixent, és a dir, amb el nucli sil·làbic a la primera vocal seguit de semivocal o bé com a dos nuclis sil·làbics: *pituel*, *conviuel*, *vuljli*, *fruljli*, *ciueljli*, o *lhaljli*, *Forlali*, però sonen molt estranyes pronuncies com **pūjli*, **convejli*, **vūjli*, **frūjli*, **ciūjli*, **Forlūjli*, **Lhalūjli*, **Frūlūjli*, amb alguna excepció, per exemple *cielit*. Quan tenim un límit morfològic entremig de les dues vocals, la realització més generalitzada quan la seqüència és accentuada és l'hiat; *probiar*, *traduir*, *genital*, *restituir*, *fluid*. En canvi, quan la seqüència és àtona, la forma més generalitzada és un diftong creixent, perquè aleshores se someta als requeriments prosòdics de formació fonètica de diftongs:

ingenu – ingenu[w]iat
vaca – vac[w]iat
promiscu – promisc[w]iat

Aquestes dades són interessants perquè mostren clarament l'equilibri gramatical que hi ha entre els diftongs creixents i decreixents del català. En principi, podem dir que el català no té diftongs creixents a l'arxiu fonològic del nostre lèxic i que tots els diftongs que es realitzen a la forma fonètica són conseqüència de l'actió de requeriments prosòdics i estructurals que competeixen amb els re-

queriments de fidelitat estructural i morfològica de la forma lèxica. En canvi, podem partir de la base que els diftongs decreixents, en general, tenen ja aquesta configuració bàsica, és a dir, la llengua ens ha arribat així i així la tenim arxivada en el lèxic mental. És per això que és més reàctia a produir diftongs decreixents si la seqüència de sonicitat decreixent és producte de l'adjunció de morfemes. Els parells minims que donem a continuació demostren que la forma fonètica segueix l'estructura fonològica dels mots:

esplal[ʃ]	esplal[ʃ]
menypre[w]	menypre[w]
esqu[ʃ]w]	esqu[ʃ]u]
conre[w]	conre[u]

En resum, les dades mostren que la posició de la síl·laba tònica, la distància entre l'accent i l'inici de mot i la posició de la seqüència estudiada juguen un paper decisiu en la resolució de les seqüències /V/ o /wV/ com a diftongs o hiats. En la varietat innovadora, que és la més general, la pronúncia amb diftong s'ha generalitzat a pràcticament tots els contextos, llevat dels contextos expressats en els patrons 1, 2 i 3: *stibó*, *p[ʃ]ilano*, *al[ʃ]adema*. En la varietat conservadora, els patrons hiatistes s'estenen a 4 i 5: *am[ʃ]iló*, *mon[ʃ]ialo*. En tots els altres patrons — i d'aquí la raula més gruixuda que separa els grups en el quadre presentat més amunt — s'ha generalitzat el diftong creixent en tots dos dialectes seguint les condicions fonològiques que el català ha heretitzat dins de la seva gramàtica.

4. *El català dins la Romania: context i evolució històrica*

Com se sap, el contrast quantitatiu (o de durada) de les vocals mitjanes del llatí clàssic va passar a ser qualitatiu en el llatí vulgar, és a dir, es va perdre el contrast de durada vocàlica i es va convertir en un contrast de timbre vocàlic. Aquesta diferència no s'ha transmesa d'una manera uniforme a les llengües romàniques. D'una banda, en llengües com el francès, l'italià o el castellà, les vocals mitjanes obertes es van «partir» en diftongs creixents sota unes condicions determinades (Esp. *pie[ɔ]ta*, *fu[ɔ]go*; It. *pie[ɔ]ta*, *fu[ɔ]co*; Fr. *pi[ɛ]re*, *fe[ɔ]*). En altres llengües com el català o el portuguès, en canvi, es va mantenir la diferència de timbre vocàlic del llatí vulgar (Port. *p[ɛ]l[ɔ]da*, *f[ɔ]go*; Cat. [f]a[ɔ]). En el cas del català, que ha mantingut la diferència de timbre de les vocals mitjanes, ha ocorregut un procés curiós de creuament en el cas de les vocals anteriors: les tancades del llatí vulgar han passat a ser obertes i les obertes han passat a ser tancades (*v[ɔ]e[ɪ]ll*, *p[ɛ]l[ɔ]ra*, *c[ɛ]l[ɔ]ra*, *cab[ɛ]gat*). Llevat dels casos en què el context ha impedit el tancament, que s'anomena la *llei de Fabela* (p.e. *Al[ɛ]ra*, *c[ɛ]l[ɛ]ll*, *p[ɛ]l[ɛ]ll*). Finalment, hi ha llengües com el sard en què les vocals mitjanes baixes no es van diftongar, però també es va perdre el contrast qualitatiu del llatí vulgar i aquestes vocals es van fondejar en un sol timbre (Harris i Vincent 1988). Malgrat tot, dialèctament es troba un diftong com a conseqüència de la palatalització que també s'ha produït en italià; així trobem *fiore* al costat de *fiore* [wjoɾe] 'flor' o *prenu* al costat de *pienu* [pjenu] 'pie'.

El romanes pertany a un grup intermediari entre els dos anteriors, és a dir, té diftongació històrica, però reduïda a la vocal mitjana anterior (*pliatra* 'pedra', *ffler* 'ferro', *llanba* 'herba', *fflana* 'fera'), les vocals mitjanes posteriors es van confondre en un sol timbre com en sard. En el cas de l'occità, la diftongació històrica és també reduïda i està sotmesa a la presència d'una palatal o d'una semivocal (*villb* [bje] 'vell', *ffode* [fɔk] 'loc', *boua* [bɔjw] 'bou'). Així, *pedra* ha fet *pèira* [pɛjra], amb un diftong decreixent la semivocal del qual procedeix de la caiguda de la *d*.

És important fer notar que totes les llengües romàniques que han patit el procés de diftongació i allargament de les vocals mitjanes obertes han obtingut com a resultat un diftong creixent. Llevat d'algun dialecte del retoromànic (Harris i Vincent, 1988). En un article recent, Chitoran i Hualde (2007) presenten una comparació de la realització de les seqüències vocàliques de sonicitat creixent en cinc llengües romàniques (castella, romanes, itàlia, frances i portugueses). Aquests autors defensen que el fet que una llengua romànica compti en el seu lèxic amb una gran quantitat de diftongs creixents provinents de la diftongació de tipus històric és un dels factors crucials que ha afavorit una major presència de diftongs en seqüències de sonicitat creixent. Segons Chitoran i Hualde (2007: 42), la tendència a interpretar com a diftongs les seqüències vocàliques de sonicitat creixent «és clarament més forta en aquelles llengües que tenen un important grup de mots amb diftong etimològic procedent de la diftongació de vocals mitjanes o d'altres canvis de sons» [trad. nostra]. Sembla que la presència més gran de diftongs fa de paró d'atracció per a la resolució de la pronunciació, de manera que les llengües que han patit la diftongació històrica tendeixen a interpretar més fàcilment com a diftongs creixents [V] i [wV] les seqüències vocàliques /V/ i /wV/. Així, per exemple, en francès o itàlia, la diftongació és gairebé sistemàtica, amb molt poques excepcions (It.: *piano* ['pjano], *pietra* ['pjɛtra] 'pedra', *diavolo* ['djavolo] 'diabole', *finone* ['fjɛme] 'riu', *nonno* ['wɔno] 'home'; Fr.: *bruit* ['bɔa] 'soroll', *rien* ['ʁjɛ] 'res', *mien* ['mjɛ] 'meu', *soigner* [swa'ɲɛ] 'cuidar', *confiance* [kɔ̃'fjãs] 'confiança'). Per altra banda, el romanes, que ha sofert diftongació històrica, mostra actualment un lèxic molt reduït del fenomen, degut en part al fet que es correïsson noms a l'evolució de les vocals anteriors, com hem dit abans. Segons Chitoran i Hualde (2007), aquesta pot ser una de les raons per les quals el romanes es mostra reaci a generalitzar en diftongs les seqüències vocàliques homòlogues del seu vocabulari.

Un altre fet que cal destacar és el contrast que s'observa entre llengües romàniques segons com han resolt el vocalisme tònic de les vocals mitjanes obertes del llavi vulgar, és a dir, entre les que tenen diftongs històrics i les que no. Aquest contrast aparentment ha repercutit sobre la configuració dels diftongs de les seqüències de vocals altes /u/ i /i/. Les llengües que diftonguen històricament interpreten en general aquestes seqüències com a diftongs creixents (Esp.: *luis* ['lwis], Fr.: *Louis* ['lwi], It.: *Luigi* ['lwiɟi]) i les que no ho fan les interpreten com a diftongs decreixents (Cat.: *buit* ['bujt], *cinna* ['kɔjna]; Port.: *múfio* 'molt', *vifaj* 'vair veure'). Si comparem el castella i el català, ens trobem amb un contrast clariíssim: *blacilne* vs *buſſi* o *olſſinda* vs. *vilſſida*.

En aquest article volem mostrar que la relació de causalitat que s'ha establert

entre les llengües romàniques que tendeixen a la diftongació de les seqüències /V/ i /wV/ i la presència de diftongs creixents provinents de diftongacions històriques no és una relació necessàriament estreta. Per començar, dins del grup de llengües amb diftongació històrica, en trobem unes, com el francès o l'italià, que han generalitzat els diftongs en pràcticament tots els contextos, mentre que altres, com el romanes, són extraordinàriament reàctes a estendre aquesta realització. D'altres, en canvi, com l'occità, han generalitzat els diftongs creixents tot i tenir relativament pocs diftongs històrics (per exemple *diabte* ['dɔpɛ] 'diabte', *carrión* [ka'ɲju] 'carnió', *miua* ['mjaw] 'miol', *miualar* [mjaw'la] 'miolar'), i no més mantenen l'hiat sota condicions morfològiques (p.e. *vorta* [ba'ɾiɔ] 'varia', *variar* [ba'ɾiɔ] 'variar', *variatá* [ba'ɾiɔ] 'variaria', *situa* [si'tɔ] 'situa', *situat* [si'tɔ] 'situar', *situatá* [si'tɔ] 'situaria') (Sauer i Ubaud 1999). Si analitzem de prop el castella veiem que, malgrat la generalització de diftongs creixents, també s'ha bloquejat la seva presència en certs contextos que coincideixen bastant amb els del català, sobretot en les variants que anomenem més conservadores de les dues llengües (Hualde 1999, 2005; Cabré i Prieto 2004, 2007).

D'altra banda, llengües com el català o el portuguès, que no han patit aquest procés de diftongació històrica, han evolucionat realitzant com a diftongs creixents seqüències de /V/ i /wV/ en uns determinats contextos. Per exemple, en portuguès, igual com en català, s'han generalitzat els diftongs postònics del *palatal* [jw], *jin* [jɔ], *fanill* [jɔ], *glória* [jɔ], encara que s'accentuïn ortogràficament per les mateixes raons que el català. De la mateixa manera, les desinències tòniques llatines —*io*, que han diftongat en català com consta Fabra (1891 i 1912), també han diftongat i han evolucionat en —*ão* (per exemple, *ophiología*) i han confluit amb altres mots del tipus *conçajo*.⁵ Llengües veïnes del català com el sard i l'occità han evolucionat de manera idèntica respecte a la pronunciació d'aquestes seqüències postòniques finals (sard: *sápiu* o *sápiu* ['sápiu] 'savi', *libória* [l'libória] 'història'; occ.: *comédia* [ku'mɛdɔ] 'victòria', *istória* [is'tɔɾiɔ] 'història'). En aquest punt, sembla que totes les llengües que tenen un troqueu com a peu bàsic de la llengua han donat el mateix resultat.

A més de tot plegat, també volem remarcar que el català i el castella peninsular, representants de cadascun dels dos grups de llengües, actualment no difereixen gaire pel que fa a la pronunciació amb diftong o hiats dels patrons presents en el seu lèxic. El següent quadre mostra les similituds i diferències entre la distribució de diftongs creixents lèxics en una i altra llengua, seguint l'exposició de Cabré i Prieto (2007). Tal com mostra el quadre, les dues llengües difereixen sobretot en la diferent resolució de les seqüències potencialment monosil·làbiques (Cat.: *múfio* versus *Djijos*). Ambdues llengües mostren una realització en hiat de les seqüències en posició inicial de mot (malgrat que en català aquest efecte és més fort que en castella, segons les nostres enquestes) i també mostren un efecte de diftongació en posició inicial quan la distància a l'accent de mor és de més de dues síl·labes. Finalment, la presència d'una frontera de morfema en mots empa-

5. Per a més exemples del portuguès, vegeu Vialano (2003).

renials del grup nominal no afecta en cap de les dues llengües. Vegeu, però, Carbré i Prieto 2004 i 2007 per a una descripció més detallada de la situació i de possibles contraexemples.

Factors	Català (dialecte innovador)		Castellà	
Efecte de posició inicial	sí (b(ɔ)log vs. rad(j)log)		sí (b(ɔ)logo vs. rad(j)logo)	
Efecte de binarietat	sí (l(l)u(s), m(l)ol)		no (l(l)u(s), D(l)os)	
Efecte de distància a l'accent	sí (d(ɪ)able vs. d(j)abólica)		sí (d(ɪ)abio vs. d(j)abólica)	
Efecte de frontera morfològica	no (lab(j)al, g(ɔ)l(j)os, man(j)atic)		no (lab(j)al, g(ɔ)l(j)oso, man(j)atico)	

És important remarcar que hi ha un grup de mots en els quals es podria pensar que el castellà fins i tot mostra efectes més conservadors que el català. En casos de mots morfològicament relacionats en què el paradigma verbal i els nominals relacionats contenen paraules amb una *r* o una *n* accentuades en el radical, el castellà té tendència a mantenir l'hiat de la forma accentuada, sempre que no sigui un mot massa llarg (e.g., *confianza*, *confiar*, *confiamos*, *confiso*). En canvi, en el dialecte més innovador del català — que va resultar ser majoritari en les nostres enquestes — es generalitza el diftong (*confi[ɪ]anga*, *confi[ɪ]ar*, cf. *conf[ɪ]o*).⁶ Aquí la influència del castellà sobre el català seria la contrària de com han evolucionat les coses i, per això mateix, no es pot dir que el català diftonga per influència de l'espanyol, ja que aquesta llengua es mostra més conservadora en aquest punt que les formes anàlogues del català.

Després d'aquest repàs, la hipòtesi que volem emfasitzar és que cal donar més importància a altres factors prosòdics diferents del de la diftongació històrica que condicionen la pronúncia diftongada o hiàtica d'aquestes seqüències. Aquests factors són essencialment prosòdics i estructurals i pertanyen a la gramàtica universal. L'explicació a partir del model de la diftongació històrica menys els veritables factors estructurals i prosòdics que empenyen les llengües a canviar de pronúncia. Cal remarcar que la tendència de les seqüències *N'* a ser interpretades com [V] apareix com un fenomen general i natural entre les llengües (Chitoran i Hualde, 2007). Tal com s'ha constatat, el procés només pot tenir la direcció [V] > [V] i no a l'inrevés, de manera que les seqüències [V] poden ser pronunciades [V] gairebé en tots els contextos en una educció ràpida; en canvi, les seqüències que els parlants s'han avessat a pronunciar [V] ja no poden convertir-se en hiats. Un dels principals factors de pressió contra el manteniment de vocals adjacents de les formes lèxiques és una condició universal sobre l'estructura sil·làbica que s'anomena «principi d'obertura». Aquest principi, present en totes les gramàtiques de totes les llengües però amb una importància

relativa diferent, fa referència a la bona formació estructural de les síl·labes. En català podem tenir síl·labes sense obertura, però estructuralment són «millors» les síl·labes amb obertura, perquè aquesta és l'estructura universal no marcada de la síl·laba. Així es justifica la resílabificació que es produeix en la paraula *cap*, amb obertura, *muci* i *coda*, quan hi ategim *i* *poia*, de manera que cap i *poia* se sil·labifica *ca-pi-po-ia*, amb una estructura sil·làbica CV.CV.CV.

Com ja hem dit, aquests factors són universals i previsiblement compartits entre llengües que mantenen una relació de veïnatge. Per altra banda, la nostra hipòtesi és que si volem explicar la diferent realització de les seqüències vocàliques [V], [uV] en les llengües romàniques no podem considerar com a factor central el fet que unes llengües hagin patit diftongació històrica i d'altres no, perquè això ens porta a no poder explicar el comportament del català ni de cap altra llengua romànica sense diftongs històrics. Creiem que les dades del català, el portuguès, l'occità i el castellà peninsular demostren que els factors prosòdics tenen més pes en la decisió que la presència en el lèxic d'altres diftongs del mateix tipus. És important notar que les posicions prosòdiques prominents atvo-reixen vocals més llargues (i, per tant, són contràries a la reducció que implica el diftong), i que això ha passat tant en llengües que tenen diftongació històrica com el castellà com en llengües que no la tenen com el català.

Un altre argument que fa veure la importància de les condicions prosòdiques per sobre de les condicions de freqüència en el lèxic és el cas de les seqüències en posició positió final de mot, que s'ha generalitzat pràcticament en totes les llengües romàniques, ja sigui en llengües sense diftongació històrica (esp.: *historia*, fr.: *histoire*, occ.: *istoria*), com en llengües amb diftongació històrica (esp.: *historia*, fr.: *histoire*, occ.: *istoria*). Així, doncs, la nostra hipòtesi és que els factors prosòdics juguen un paper crucial en el sentit d'inhibir o atavorir la tendència diftongada, que és universal perquè és producte de la condició d'obertura sil·làbica. Les diferències específiques entre les llengües es justifiquen per la importància relativa d'aquests factors dins la gramàtica de cada llengua.

5. Conclusions

Com s'ha pogut comprovar, l'elecció entre hiat i diftong creixent en seqüències lèxiques de sonoritat creixent està regida d'una manera molt significativa per requeriments prosòdics i, en menor grau, per restriccions de freqüència en el lèxic. No essent el català una llengua que hagi patit diftongació històrica de les vocals mitjanes obertes — com el castellà, el francès o l'occità —, aquest fet no ha pogut influir d'una manera decisiva sobre la pronúncia. La nostra hipòtesi sobre les causes que han conduït a la situació actual del català es resumeix en aquells requeriments prosòdics universals que tenen més pes com a factors atavoridors o inhibidors de la diftongació. A l'hora d'explicar el panorama de la pronúncia de les seqüències *IV* i *uV* en les llengües romàniques, caldrà valorar amb profunditat el pes relatiu que tenen, no solament la diftongació històrica, sinó també els factors prosòdics i morfològics dins la gramàtica de cada llengua particular.

6. Per a més detalls d'aquest aspecte del castellà, vegeu Canal i Ouhallaoui (2007).

Encara que acceptem la pressió del castellà sobre la nostra llengua, la tendència a formar diftongs creixents no es pot explicar només per aquesta influència. El català i el portuguès no han tingut diftongs històrics, però han evolucionat també adoptant alguns requeriments prosòdics que han afavorit en unes posicions, o inhibit en altres, la formació de diftongs. Aquests requeriments formen part de la forma fonètica, la qual, des del moment que queda fixada en la gramàtica, ja no pot prendre la direcció oposada. Les seqüències de sonoritats creixent que hem estudiat són subjacentment vocals, però la prosòdia de la llengua imposa una pronúncia determinada. Per això, creiem que no fóra bo imposar una norma fonètica que no atengui els requeriments fonològics de la llengua. Si intentem de traslladar una norma preservadora de l'hiat sobre els patrons que hem vist a l'apartat 3, aquesta no pot anar més avall de la línia gruixuda del quadre. Amb independència de la variació dialectal i idiolectal que puguem trobar, una pronúncia amb hiat dels cinc primers patrons no se sent mai afectada, mentre que la mateixa pronúncia en els patrons de 6, 7, 8, 9 o 10 sona forçada i poc natural. Tenint en compte la variació, cal emparar-se en un sistema més general que el parlant pugui incorporar d'una manera factible. Dit en altres paraules, creiem que qualsevol proposta de llengua oral —estàndard, literària o de qual·sevol altre registre— ha de respectar el sistema de requeriments gramaticals que la llengua ha fet seus. La normativa catalana no hauria de contravenir aquests requeriments perquè pertanyen a la gramàtica del català.

Referències

- BARRA I CANALS, MONTSERRAT (2000). *Diftongs i africats: dues qüestions polemiques de fonologia catalana*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BUCKNER, JILL N. (1998). *Positional faithfulness*. Tesi doctoral Universitat de Massachusetts-Amherst.
- BOSET, EULÀLIA I MARIA ROSA LLORCA (1998). *Fonologia catalana*. Barcelona, Ariel.
- BAILOS, JOSEP PAU (1815). *Gramàtica y epologia de la lengua catalana*. A cura de Milla Segarra (Barcelona, Alafulla, 1987).
- CANAL MONNÉ, TERESA (1993). *Estructura gramatical i lèxic: el mot mitjan català*. Tesi doctoral Universitat Autònoma de Barcelona.
- (1994). *Minimality in the Catalan Truncation Process*. «Catalan Working Papers in Linguistics», 4, 1-21.
- (1998). *Faithfulness to prosodic edges: Diacritical variation in truncated words in Catalan*. «Catalan working papers in linguistics», 6, 7-22.
- CANAL, TERESA I PILAR PIQUETO (2004). *Prosodic and analogical effects in lexical glide formation in Catalan*. «Probus», 16, 113-150.
- (2007). *Exceptional histories in Spanish*, dins Sonia COLINA i Fernando MARTÍNEZ-GIL (eds), *Optimality-Theoretic Advances in Spanish Phonology*. Amsterdam-Philadelphia, John Benjamins.
- CANAL, TERESA I MARIA OJANEN (2007). *The role of morpheme boundaries in Spanish glide formation*. «Cuadernos de Lingüística», xiv, 1-14. Madrid, IUOG.
- CARTONAS, JOANA (2001). *The Phonology of Romanian: A constraint-based approach*. Berlin, Mouton de Gruyter.
- CARRÉ MONNÉ, TERESA I PILAR PIQUETO (2004). *Prosodic and analogical effects in lexical glide formation in Catalan*. «Probus», 16, 113-150.
- (2007). *Exceptional histories in Spanish*, dins Sonia COLINA i Fernando MARTÍNEZ-GIL (eds), *Optimality-Theoretic Advances in Spanish Phonology*. Amsterdam-Philadelphia, John Benjamins.
- CANAL, TERESA I MARIA OJANEN (2007). *The role of morpheme boundaries in Spanish glide formation*. «Cuadernos de Lingüística», xiv, 1-14. Madrid, IUOG.
- CARTONAS, JOANA (2001). *The Phonology of Romanian: A constraint-based approach*. Berlin, Mouton de Gruyter.
- CARTONAS, JOANA I JOSÉ IGNACIO HUARDE (2007). *From hiatus to diphthong: the evolution of vowel sequences in Romance*. «Phonology», 24, 37-75.
- DILL, FRANCIS (1980). *Generative phonology and French phonology*. Cambridge, Cambridge University Press.
- FARRA, POMPEU (1891). *Ensayo de gramática de catalán moderno*. A cura de Sebastià Bonet. Barcelona, Alta Fulla, 1993.
- (1912). *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona: Letranura, 1977.
- GARCIA, FRANCESC VICENT, *Antologia poètica*. A cura d'Albert Roskoth, Santes Creus, Fundació d'Història i Art Roger de Bellort, 1985.
- HAMON, MARTIN I NIGEL VINCENT (1988). *The Romance Languages*. Londres-Sydney, Croom Helm.
- HUARDE, JOSÉ IGNACIO (1999). *Patterns in the lexicon: Hiatus with unstressed high vowels in Spanish*, dins Hector CASPIS i Fernando MARTÍNEZ-GIL (eds.), *Current Studies in Spanish Linguistics*. Somerville, Cascadia Press.
- (2005). *The Sounds of Spanish*. Cambridge, Cambridge University Press.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1990). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana I. Fonètica*. Barcelona, IEC.
- JIMÉNEZ, JESUS (1999). *L'estructura sil·làbica del català*. Barcelona-València: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- KINSTROWICZ, MICHAEL (1996). *Bare-identity and uniform exponence: alternatives to strictity*, dins Jacques DUNAND i Bobb LACKS (eds.), *Current Trends in Phonology: models and methods*, ps. 363-393. University of Salford, European Studies Research Institute.
- KIVANASKY, PAUL (1995). *The phonological basis of sound change*, dins JOHN GOLDSMITH (ed.) *The Handbook of Phonological Theory*, ps. 640-670. Oxford, Blackwell.
- MARTÍN, MARIA HELENA I ERNESTO D'ASUNAR (2000). *The Phonology of Portuguese*. Oxford, Oxford University Press.
- MOQUILU I VINCENÇ, JOSEP M. (1989). *La filologia catalana en el període de la decadència*. A cura de Milla Segarra. Barcelona, Crítica.
- OLIVA, SALVADOR (1977). *Dois aspectos del rítmic en el català modern*, «Els Marges», 9, 89-96.
- PIQUETO, PILAR (2003). *Correlats acústics de l'accent secundari en català*. «Estudios de fonética experimental», 12, 105-142.
- RECCASNS, DANIEL (1991). *Fonètica descriptiva del català*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- (1993). *Fonètica i fonologia*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- SATTAPELLI, MARIO (1970). *A Phonology of Italian in a Generative Grammar*. The Hague, Mouton de Gruyter.
- SAZZARI, PATRICK I JOSIANE UZARU (1995). *Le Verbe Occitan. Le Verbe Occitan*. Aix-en-Provence, Edisud.
- SERRA, JOSEP (1996). *La fonologia prosòdica del català*. Tesi doctoral, Universitat de Girona.
- TANZI, BERNARD (1987). *The sounds of French*. Cambridge, Cambridge University Press.

- Vigasio, Marina (2003), *The Prosodic Word in European Portuguese*. Berlin, Mouton de Gruyter.
- WAGNER, M.L. (1951), *La lingua sarda. Storia, spirito e forma*. Tübingen: Basilea, Francke Verlag, 3ed. 1993.
- WHEELER, Max (2005), *Phonology of Catalan*. Oxford, Oxford University Press.